

Ideológia Tretej cesty

Tretia cesta – radikálne nová ideológia, modifikovaná sociálnodemokratická ideológia alebo sociálny liberalizmus?

ANDREJ ŠKOLKAY

Seriózne štúdium nových ideológií, alebo transformácia starých ideológií, rovnako ako analýza politických osobností, zostávajú na okraji záujmu slovenských a českých politológov. Je to napriek tomu, že v prípade ideológií alebo politickej rétoriky, niektorí autori hovoria o rozmachu (pravícového) populizmu v západnej Európe (Taggart 1995, Hockenos 1995, Helms 1997, Betz a Immerfall 1998), pravícového extrémizmu (Mudde 1995, Mareš 2001), prípadne o post-fašizme (Tamás 2001), respektíve že neofašizmus splýva s populizmom (Taggart 2000), alebo o tom, že proti tradičnej konzervatívnej pravici, liberálnym a sociálnodemokratickým silám, sa formuje široké hnutie ľudového odporu, ktoré údajne ako jediné môže prerásť do pokusu o skutočnú alternatívu voči súčasnému vývoju spoločnosti (Chmelár 2001). Ak sú tu prítomné takéto fenomény, tak nepochybne naznačujú krízu súčasných dominantných ideológií. Naliehavosť analýzy súčasnej ideológie Tretej cesty vyplýva aj z pedagogických dôvodov. Český preklad knihy Andrewa Heywooda Politické ideologie (1992–1994) prináša len dve vety o Tretej ceste, aj to len v historickom kontexte. Nachádzame síce nedávnu slovenskú publikáciu na tému súčasnej ideológie (Gbúrová a kol., 2001), ale bez seriózneho pokusu o analýzu najdiskutovanejšej ideológie súčasnosti. Nedostatočná pozornosť slovenských a českých politológov voči zmenám v hodnotových sústavách občanov a politikov je tu teda napriek tomu, že európska sociálna demokracia ohlásila zásadnú reformu svojej ideológie, o ktorej niektorí (napr. Bermanová 2001, Chmelár 2001) hovoria, že ide skôr o radikálne opustenie ako pokračovanie sociálnej demokracie. Zmena ideológie sociálnej demokracie je najznámejšia pod názvom „Tretia cesta“.

Výraz „tretia cesta“ existuje najmenej od čias, keď pápež Pius XII. vyzval na konci 19. storočia na hľadanie tretej cesty medzi kapitalizmom a socializmom. Slovné spojenie „Tretia cesta“ sa začalo výraznejšie presadzovať v žurnalistike i v odbornej literatúre od konca 1990-tych rokov, osobitne po víťazstve britských labouristov ako aj ďalších ľavicových strán v Európe v parlamentných voľbách. Termín „tretia cesta“ nemá v súčasnosti jednoznačný, univerzálne akceptovaný obsah. Prebieha diskusia, či „Tretia cesta“ je naozaj treťou cestou, t.j. či je niečím zásadne novým, alebo či ide len o tradičnú sociálnu demokraciu prispôbenú novým podmienkam, ktorá tak reaguje na výzvu Novej pravice z 1980-tych rokov, alebo či ide vlastne o sociálny liberalizmus. Tento príspevok sa pokúša viesť jasno do danej problematiky.

1. Slovensko a kríza ľavice

Rozbor ideológie a praktickej politiky ľavicových strán v západnej Európe je o to dôležitejší, že na Slovensku je ľavica v hlbokoj kríze. Napríklad v máji až júni 2001 mala vládna Strana demokratickej ľavice (SDE) v štyroch odlišných prieskumoch verejnej mienky od 4,2 % do 6,1 % podpory, a bola pritom jedinou jasne ľavicovou stranou, ktorá vôbec bola uvedená v spomenutých prieskumoch (Nicholsonová 2001). Vo februári až marci 2001 spomedzi jasne ľavicových strán mala SDE podľa prieskumu verejnej mienky 5,4 % podporu, mimoparlamentná Komunistická strana Slovenska (KSS) 3,2 % a parlamentná Sociálnodemokratická strana Slovenska (SDSS) len 0,4 % podporu (Nový Čas, 17. 3. 2001, s. 2). Pavel Koncoš, novozvolený predseda SDE, vo svojom programovom manifeste (Koncoš 2001) vyhlásil: „SDE sa nachádza v hlbokoj kríze a pri súčasnej nízkej priazni voličov by mala problém dostať sa do parlamentu, pretože jej politika nie je dôsledne ľavicová a masy nezamestnaných, ako aj dôchodcov a iných skupín nachádzajúcich sa v sociálnej núdzi, sa necítia byť zastupovaní ľavicovou stranou“.

Na Slovensku sa napriek tomu v podstate nerozbehla odborná diskusia o politike ľavice v súčasnosti, ak nepočítame istý pokus o definíciu socialistickej alebo ľavicovej politiky v týždenníku Slovo na jar roku 2000 a niekoľko článkov publikovaných v priebehu roka 2001. Až ministerka financií Brigita Schmögnerová (členka SDE) prišla koncom leta 2001 s dôkladnejšou úvahou o novej politike ľavice v slovenských podmienkach, pričom sa inšpirovala známym britským sociológom Anthonyom Giddensom, ktorý rehabilitoval termín „Tretia cesta“. Na zjazde SDE v Trnave 17. 11. 2001 pritom zvíťazilo viac tradicionalistické krídlo SDE, ktoré prevažne odmieta hodnoty Tretej cesty. Predseda SDE Pavel Koncoš sa síce odvoláva aj na Blaira, ale celkové vyznenie jeho článku (Koncoš 2001), ako aj doterajšie skúsenosti s jeho politickými činmi skutočne naznačujú dominanciu ideológie aj politiky tradičnej sociálnej demokracie.

Doterajšia politika pragmatizmu a ľavivovania ľavice a dlhotrvajúci vnútrostranícky zápas v SDE vyplývajúci z neujasnenosti ideových hodnôt modernej ľavicovej strany sú dva z nepochybne viacerých dôvodov, prečo na Slovensku stále dominujú buď ideologicky amorfné a pragmatické, ťažko politologicky zaraditeľné politické zoskupenia obviňované z populizmu, alebo široké koalície, ktoré, nevyhnutne, tiež uplatňujú politiku pragmatizmu. Takýto prístup nevedie k dobrým výsledkom, ba dokonca v mnohých smeroch k horším výsledkom ako v prípade prvej skupiny politických strán. Je to tak preto, lebo ako napísal profesor ekonómie László Csaba (1995, 157), pragmatické prístupy alebo odrážajú veľmi krátkodobé záujmy, vrátane úzko zameraných záujmov rozličných druhov, alebo parafrázujú jednoznačne neudržateľné utopické ilúzie ako napríklad udržanie existujúcej úrovne verejnoprospešných služieb pri súčasnom znižovaní daní. V konečnom dôsledku pragmatický postoj hrozí rizikom straty orientácie a prispôbenia sa v zásade nezreformovanému status quo. Podobne argumentuje Allender (2001, 61), podľa ktorého pri akomkoľvek ľudskom čine, či už kolektívnom alebo individuálnom, pragmatizmus musí byť *vždy a nevyhnutne* vedený určitými princípmi, čo aj minimálnymi. Niekedy je problémom určenie hranice medzi pragmatizmom a oportunitizmom, čo je ešte horší postoj. Peter Zajac (1996, 62) potom označuje pragmatizmus ako zacielenie činnosti na prax a na konanie, v ktorom ostáva prítomná etika. Podľa renomovaného sociológa Pavla Haulíka, veľká podpora novozaloženej strany SMER súvisela práve s tým, že politické

strany na Slovensku nereprezentujú ucelený a zrozumiteľný systém hodnôt (Národná obroda, 16. 3. 2001, s. 4). Aj Hargreaves a Christie (1999, 8) sú presvedčení, že vlády a spoločnosti fungujú najlepšie vtedy, keď majú jasne určené hodnoty a vytýčené ciele. K tomu potrebujú empirické poznatky a analýzy toho, čo by sa mohlo stať v porovnaní s tým, čo v skutočnosti jestvuje. Preto politológia by nemala byť iba teoretickou vedou, ale aj – v prípade nutnosti – napomáhať riešeniu aktuálnych problémov. Ukazuje sa ako dôležité analyticky zhodnotiť možnosti obrody sociálnodemokratickej politiky na Slovensku na základe teórií a skúseností zo zahraničia. Na zjazde strany Smer 16. 12. 2001 bol prijatý programový dokument, na základe ktorého sa Smer hlási k tretej ceste sociálnych demokratov a za svoj vzor považujú najmä britských labouristov. Okrem toho, samozrejme, presná analýza Tretej cesty je dôležitá aj z pedagogických dôvodov, ako sme už uviedli, keďže nepochybne patrí medzi nové javy, nezahrnuté do moderných učebníc politológie používaných na Slovensku alebo v Českej republike. Zásadná teoretická otázka je, do akej miery je ideológia Tretej cesty transformáciou tradičnej sociálnodemokratickej politiky.

2. Definícia terminov ideológia a socializmus

Slovo ideológia vymyslel na prelome 18. a 19. storočia Antoine Destutt de Tracy, ktorý ním označil vedu o štúdiu ideí (podľa Scrutona /1983–1989, 41/ to bolo v roku 1795, kým podľa Heywooda /1992–1994, 14/ to bolo v roku 1797). Vznik ideológií je reakciou na spoločenský rozvoj a súčasne ideológie sú nevyhnutne asociované s mocou. V tradičných spoločenstvách sú ideológie nepotrebné, alebo okrajové, tvrdí Geertz (2000, 247–250). Ľudia reagujú podľa osvedčených postupov, ktoré im dávajú potrebnú istotu a návod na činnosť. Formálne ideológie sa väčšinou objavujú a udržiavajú si vplyv práve vtedy, keď sa politický systém začína oslobodzovať od bezprostredného vplyvu tradície. Ideológie potom umožňujú autonómu politiku tým, že dodávajú autoritatívne pojmy, ktoré jej dajú zmysel, a presvedčivé predstavy, pomocou ktorých ich je možné rozumovo pochopiť. Ideológia je teda reakciou na napätie v spoločnosti. Vo vzniknutom pociťovaní dezorientácie sa zaužívané predstavy o autorite a zodpovednosti zdajú byť neadekvátnymi. Nastáva intenzívne, ale neurčité hľadanie nového ideologického rámca, v ktorom by bolo možné formulovať, uvažovať a reagovať na politické problémy. Neprekvapuje preto, že v rokoch 1992–2000 sa väčšina stúpencov politických strán na sociálne veľmi konzervatívnom Slovensku zaraďovala prevažne do stredu politického spektra (Krivý 2001, 160).

Ideológie sú naviazané skôr na spoločenské skupiny a nie nevyhnutne na triedy. Ideológia je ucelený systém pohľadov, názorov a ideí. Môže sa analyticky rozdeliť na tri základné časti. Po prvé, je to usporiadaný súbor tvrdení o skutočnosti, ktorý má prevažne poznávací a vysvetľujúci charakter (**legitimizačná funkcia**). Po druhé, je to systém hodnotenia vyjadrujúci viac alebo menej kritický vzťah k skutočnosti, ale často na základe výberu, interpretácie alebo falzifikácie skutočnosti (**hodnotiaco-mystifikačná funkcia**). Po tretie, ponúka všeobecné prognózy, návrhy, návody, postupy a prostriedky pri dosahovaní cieľov, ktorých stanovenie vyplýva z prvých dvoch bodov (**aktivizačná funkcia**).* Napriek tomu, že moderné

* Freedon (1996, 22) tvrdí, že ideológie plnia ešte viac dôležitých spoločenských funkcií: legitimizačnú, socializačnú, kategorizačnú, zjednodušujúcu a aktivistickú.

ideológie často o sebe tvrdia, že sú vedecké, a teda prezentujú sa ako koherentné a logické súbory tvrdení, často sú čiastočne alebo v podstatných oblastiach iracionálne alebo nelogické (Goodwin 1992, 23).

Ideológie môžu byť rozlíšené na základe toho, ako umiestňujú za sebou na pomyslenej čiari podobné koncepty, t.j. čomu dávajú viac prednosť. Ideológia socializmu podľa Freedona (1996, 425) potom obsahuje v sebe päť základných prvkov: úloha ľudských vzťahov pri humanizácii človeka (komunita), ľudský blahobyť ako želaný cieľ, ľudská podstata ako aktivita, rovnosť, a dejiny ako priestor v konečnom dôsledku prospešnej zmeny. Freedon ale upozorňuje (1996, 438), že tieto koncepty socialistickej ideológie sú samé osebe prázdne (rovnako ako kľúčové koncepty iných ideológií), pokiaľ nie sú umiestnené do obmedzujúceho myšlienkového rámca (napríklad demokracia, sloboda, vlastníctvo, štát,...). Okrem toho napríklad kľúčové koncepty „blahobyť“ a „rovnosť“ sa môžu inak posudzovať ak je dôraz kladený na *distribúciu* blahobytu, alebo ak je komunálna črta ľudských vzťahov prepojená s konceptom tvorivosti, čo môže viesť k dôrazu na *produkciiu* ako determinant distribúcie. Podobne píše Scruton (1989, 133), podľa ktorého sa dá v rámci socialistickej ideológie kľúčový koncept rovnosti chápať ako rovnosť príležitostí, ale aj ako rovnosť, prípadne inak. Domnievame sa, že tieto závery sú osobitne významné pre chápanie toho, čo je ešte socializmus a sociálna demokracia, a či teda ideológia Tretej cesty súčasných ľavicových strán je vlastne ešte vo svojom jadre socialistickej. Niektorí kritici totiž poukazujú práve na posun chápania rovnosti smerom k rovnosti príležitostí a práv ako zásadnú zradu socializmu či sociálnej demokracie.

Nasledujúca tabuľka zobrazuje rôzne názory na podstatu socialistickej ideológie. V tabuľke sme graficky zvýraznili spoločné črty socializmu podľa citovaných autorov. Explicitne spoločnou a nespochybniteľnou črtou ideológie socializmu sa ukazuje len rovnosť. Súčasne, podľa Freedonovho návrhu, môžeme zistiť, do akej miery uprednostňujú jednotliví autori určité hodnoty socializmu (podľa ich radenia za sebou). Vidíme, že ani jediný nespochybniteľný koncept socializmu – rovnosť – nemá rovnakú hodnotu pre rôznych autorov analyzujúcich socialistickej ideológiu, pričom to isté platí aj o ostatných hodnotách. Inými slovami, existujú viaceré verzie socializmu podľa rôznych autorov. Súčasne teda platí, že všetky koncepty sa dajú označiť za predstaviteľov ideálu socializmu. V tomto kontexte sa zdá byť jasné, prečo pre jedného z najvýznamnejších predstaviteľov Tretej cesty, britského premiéra Tonyho Blaira, socializmus potom znamená nie spoločenský systém, ale etický ideál (Leys 1997, 31). Môžeme sa však aj zamyslieť, či jadrom socializmu nie je koncept sociálne spravodlivej spoločnosti (tak ako jadrom liberalizmu je koncept slobody). Ak je to tak, a niet dôvodu spochybniť takýto prístup, tak nám to výrazne uľahčuje analýzu toho, čo ešte je a čo už nie je socializmus, alebo sociálna demokracia ako jedna z politických foriem ideológie socializmu. Takýto prístup umožňuje akceptáciu rôznych ciest k dosiahnutiu sociálne spravodlivej spoločnosti, pravda, za predpokladu, že tá cesta nie je príliš krvavá a neistá, ako to bolo v marxisticko-leninskej verzii socializmu. Inými slovami, humanizmus by mal byť súčasťou hľadania cesty k sociálne spravodlivej spoločnosti. Otázka je, či spĺňa ideológia a prax Tretej cesty tieto podmienky.

Tabuľka č. 1: Rôzne názory na podstatu socialistickej ideológie

Scruton 1989	Kulašik 1999	Heywood 1992–1994	Goodwin 1992	Freeden 1996
prepoklad rovnosti	rovnosť	kolektívizmus	zameranie na chudobu	komunita
štat ako správca	spravodlivosť	spolupráca	triedna analýza	blahobyť ľudstva
vylúčenie systému ovládania	ľudská dôstojnosť	spoločenská trieda	rovnostárstvo	aktivizmus
	šťastie	rovnosť	spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov	rovnosť
	humanita	spoločenské vlastníctvo	zvrchovanosť ľudu	dejiny ako priestor pozitívnej zmeny
	emancipácia		vzájomná závislosť ľudí	
	sebarealizácia		blaho kooperácie	
	sloboda		idealizácia neodcudzenej práce	
	materiálna istota		sloboda ako naplnenie	
			internacionalizmus	

3. Rôzne druhy ne-sociálnodemokratických Tretích ciest

Výraz Tretia cesta mal až do nedávna po prevažne negatívnych skúsenostiach s „tretími cestami“ v politike a ekonomike zlú povesť. Asi najtragickejší a najznámejší pokus o „tretiu cestu“ v politike a ekonomike predstavoval nemecký nacizmus a taliansky fašizmus. O'Sullivan (1995, 138–140) vo svojej skvelej analýze fašizmu tvrdí, že najdôležitejším argumentom fašizmu v obidvoch jeho základných verziách bolo, že predstavuje jedinečnú tretiu cestu medzi kapitalizmom a socializmom. Na rozdiel od nacizmu sa taliansky fašizmus pokúšal svojim korporativizmom o konštruktívnejší pokus o vytvorenie tretej cesty, keďže sa týkal predovšetkým racionálnej ekonomickej sféry, kým nacizmus sa usiloval aj prostredníctvom korporativizmu o vytvorenie rasovo čistej spoločnosti.

O „tretiu cestu“ v ekonomike a politike sa pokúsili aj dvaja pravdepodobne najväčší či najznámejší populisti druhej polovice 20. storočia – argentínsky prezident Juan Domingo Perón (ktorý sa mimochodom inšpiroval tak nacizmom ako aj fašizmom) a grécky premiér Andreas Papandreu (ktorý sa zase inšpiroval marxizmom). Obidvaja politici, v zásade, napriek čiastkovým a hlavne prvotným úspechom, v konečnom dôsledku zlyhali vo svojich cieľoch (pozri napríklad Kariotis 1992, Clogg 1993, Crassweller 1987). Príčiny neúspechu populistického ekonomickej politiky sú v zásade tie isté: príliš expanzívna fiskálna a úverová politika spolu s nadhodnotenou

menou v záujme urýchlenia rozvoja, reštrukturalizácie ekonomiky a snaha o rozdelenie blahobytu medzi čo najširšie vrstvy. Populistickí politici tretej cesty odmietajú varovania ohľadom existujúcich domácich a medzinárodných ekonomických obmedzení (Dornbusch a Edwards 1991).

Číňania sa pokúšajú o tretiu cestu spôsobom, že aspoň na určité obdobie uplatňujú kombináciu čínskej verzie komunizmu s postupným uplatňovaním trhových prvkov v ekonomike. Ak sa dá odhliadnuť od masakry na Námestí nebeského pokoja v lete roku 1989, tak sa dá povedať, že ich experiment bol až doteraz ekonomicky prekvapujúco úspešný. Jeho koniec je ešte otvorený, ale dá sa predpokladať, že pomalá ekonomická a neskôr aj politická reforma prinesie úspech. Podobne úspešný je singapúrsky model demokraticky opakovane zvolenej vlády, ktorá zaručuje prosperitu a bezpečnosť na úkor istých obmedzení občianskych práv a slobôd. Tu však môžeme pravdepodobne hovoriť skôr o „neliberálnej demokracii“ ako o Tretej ceste.

V Líbyi sa snaží o uplatnenie „tretej cesty“ Muammar Al-Kaddáfí. Ako napísal v Zelenej knihe, nová teória je založená na „moci ľudu bez zastupovania alebo poverovania“ (s. 19) prostredníctvom „ľudových konferencií“ (s. 20). Muammar Al-Kaddáfí tvrdí, že definitívne vyriešil problém demokracie na svete a súčasne prostredníctvom svojej „tretej svetovej teórie“ aj ekonomické a sociálne otázky spoločnosti.

V Británii existuje politická strana, ktorá sa nazýva Tretia cesta (Third Way) a ktorej politické zámery sú zamerané na decentralizáciu moci prostredníctvom ústavnej reformy a vytvorenia spoločnosti, v ktorej by bohatstvo bolo rovnomernejšie rozdelené. Táto strana hľadá skutočnú tretiu cestu medzi kapitalizmom a socializmom a odmieta koncept tretej cesty premiéra Tonyho Blaira ako nedostatočný. Jej postavenie v britskej politike je okrajové.

Nepochybne, je možné nájsť aj iné príklady pokusov o hľadanie tretej či „inej“ cesty ako alternatívy k dominantným existujúcim ekonomicko-politickým systémom.

4. Tretia cesta v porovnaní so Starou ľavicou a Novou pravice

Súčasná Tretia cesta nie je to isté ako tretia cesta sociálnej demokracie v medzivojnovom období, ktorá úspešne presadzovala v niektorých európskych štátoch štátne zásahy do ekonomiky a protokeynesiánske podporné programy na zmiernenie hospodárskej krízy. Na rozdiel od ortodoxných marxistov a klasických liberálov, ktorí hlásali pasivitu a ekonomický determinizmus, vtedy nová sociálnodemokratická politika použila silu štátu na skrotenie sily kapitalizmu (Bermanová 2001).

Súčasná sociálnodemokratická Tretia cesta nie je ani to isté ako „Nová ľavica“, ktorá predstavovala neomarxistické hnutie v 1960-tych rokoch a viac slovné ako v praxi presadzovala libertariánsky socializmus. V našej česko-slovenskej histórii sme zaznamenali intelektuálny pokus o tretiu cestu v ekonomike v období Pražskej jari v roku 1968.

Súčasná Tretia cesta je odpoveďou ľavice na výzvu Novej pravice, čo je označenie pre široké ideologické hnutie asociované najmä s konzervatívnym obrozením zo 1970-tych a 1980-tych rokov. Medzi najvýznamnejších predstaviteľov Novej pravice patrili prezident USA Ronald Reagan a britská premiérka Margaret Thatcherová (Bogdanor 1987–1991, 388) a s istým oneskorením dlhoročný postkomunistický český predseda vlády Václav Klaus. Nová pravica súčasnosti sa delí na neoliberalizmus a neokonzervativizmus. V prvom prípade ide o dôraz na tradičnú laissez-faire ekonomickú teóriu, kým v druhom prípade ide o tzv. tradičné hodnoty ako sú napríklad sebestačnosť jednotlivca alebo rodiny (Smith 1997, 81).

Nasledujúca tabuľka porovnáva tradičnú sociálnu demokraciu („starú ľavicu“), ktorej „triumf priniesol domýšľavosť a stagnáciu“, ako pripomína Bermanová (2001), s ideológiou Novej pravice, a s ideológiou Tretej cesty, tak ako ich vidí Giddens (1998–2000, 7–8 a 70).

Tabuľka č. 2: Porovnanie Starej ľavice s Treťou cestou a Novou pravícou

Stará ľavica	Tretia cesta	Nová pravica
Prílišné štátne zasahovanie do spoločenského a ekonomického života	Radikálny stred	Minimálna vláda
Štát dominuje nad občianskou spoločnosťou	Aktívna občianska spoločnosť	Autonómna občianska spoločnosť
Keynesiánska ekonomická politika	Nová zmiešaná ekonomika	Trhový fundamentalizmus
Korporativizmus	Demokratická rodina	Morálny autoritarizmus
Obmedzená úloha trhov – zmiešaná alebo sociálna ekonomika	Pozitívna sociálna starostlivosť	Silný ekonomický individualizmus
Silný egalitarizmus	Rovnosť ako zahrnutie	Prijateľnosť nerovností
Plná zamestnanosť	Umožniť pracovať	Trh práce funguje ako akýkoľvek iný trh
Bipolárny svet	Kozmopolitný národ	Bipolárny svet, tradičný nacionalizmus
Všeobšahly sociálny štát, ochraňujúci občana od kolísky až po hrob	Sociálne investujúci štát (The social investment state)	Sociálny štát len ako záchranná sieť
Lineárna modernizácia	Kozmopolitná demokracia	Lineárna modernizácia
Nízke ekologické povedomie	Vysoké ekologické vedomie	Nízke ekologické povedomie
Internacionalizmus (štát bez nepriateľov)	Nový demokratický štát	„Realizmus“ v medzinárodných vzťahoch

5. Príčiny vzniku a teoretický koncept novej sociálnodemokratickej Tretej cesty

Koncept Tretej cesty, ktorý sa diskutuje v súčasnosti v Európe, má len veľmi málo so spomínanými historickými či súčasnými prípadmi ne-sociálnodemokratickej „tretej cesty“. V princípe, ako uvidíme neskôr, neexistuje ani jednotná európska sociálnodemokratická verzia Tretej cesty. Spoločné je asi len zdôrazňovanie významu sociálne spravodlivej spoločnosti. Rozdiely sú najmä v chápaní ako dosiahnuť sociálne spravodlivú spoločnosť. Tento historický cieľ sociálnej demokracie zostáva, ale vplyvom zmien v spoločnosti a v ekonomike sa menia cesty k jeho dosiahnutiu. Nutnosť zásadnej zmeny sociálnodemokratickej politiky vyplýva podľa analýzy nemeckej SPD:

- zo zmien ekonomických podmienok v ostatných dvoch desaťročiach, a najmä v ostatnom desaťročí, čo zásadne obmedzuje možnosti národných vlád
- v kríze financovania sociálnych vymožeností zo štátneho rozpočtu

- v potrebe odstránenia „vnútorných zábran sociálneho štátu“, ktorá vychádza zo skúsenosti, že finančná pomoc štátu ľuďom v núdzi často nie je najlepšie riešenie, ale lepšie riešenie je solidárna spolupráca s inými ľuďmi, súkromnými a štátnymi organizáciami
- v potrebe nájsť novú rovnováhu medzi štátom a občianskou spoločnosťou
- v prechode k spoločnosti znalostí a informácií
- v potrebe získať voličov z rôznych skupín, vrátane nových profesií a žien
- v zmene v chápaní politiky a možnosti jej presadzovania.

Treba uviesť, že Callaghan a Tunney (2001) na základe stručnej empirickej analýzy tvrdia, že sociálna demokracia nie je „mŕtva“, respektíve na úpadku. Naopak, podľa Callaghana a Tunneya sú tvrdenia o rôznych výrazných posunoch v triednej štruktúre, v úpadku vzájomnej solidarity, v zmenách vo voľičských trendoch, v postmaterializme a v kríze štátu blahobytu, buď zveličené, alebo zle interpretované, prípadne neberú do úvahy iné trendy. Hlavným argumentom na podporu ich odmietania tvrdení ohľadne úpadku sociálnej demokracie je asi relatívne stabilná voľičská podpora socialistickým stranám v 12 krajinách západnej Európy v priebehu rokov 1945 – 1990. Na jednej strane, rozdelenie na jednotlivé obdobia ukazuje, že priemerná voľičská podpora socialistických strán v parlamentných voľbách bola takmer identická v rokoch 1945–1973 (31,7 %) ako v rokoch 1980–1990 (31,5 %). I keď ich článok uvádza aj iné argumenty na podporu ich tvrdení, súčasne naznačuje, že napríklad výdavky na sociálnu ochranu občanov v rámci 12 krajín EU vzrástli z 18 % v roku 1970 na 26 % v roku 1991, čo je v relatívnej i v absolútnej hodnote (pri raste celkového HDP) dosť veľký nárast. To je, naopak, silný argument pre zástancov nutnosti reformovať sociálny štát. A možno tie rozhodujúce zmeny nastali v ostatnom desaťročí, a preto aj keď citovaní autori majú pravdu, podstatná zmena situácie v 1990-tych rokoch, nimi nezaznamenaná, je asi naozaj realitou.

Moderné základy ako i samotná renesancia pojmu „Tretia cesta“ (The Third Way) vyšli z Demokratickej strany (USA), tzv. New Democrats. V Európe sa táto filozofia etablovala hlavne vďaka analýzám Anthonyho Giddensa, sociológa a analytika, poradcu Tonyho Blaira. Citovaná Giddensova publikácia iniciovala labouristov k transformácii na New Labour. Malá kniha bola od roku 1998 vydaná v angličtine minimálne v deviatich dotlačiach do roku 2001! Treba však priznať výrazný podiel na intelektuálnom prerode britskej Labour Party aj iným predstaviteľom a inštitúciám blízky Labour Party (pozri Leys 1997, 22–27).

Giddens zdôrazňuje štyri princípy sociálnej spravodlivosti: **zahrnutie, vylúčenie, práca a blaho práce**. Rovnosť je potom podľa Giddensa definovaná ako spoločenské zahrnutie a nerovnosť ako spoločenské vylúčenie. Zahrnutie v tomto kontexte znamená formálne a reálne priznanie občianskych a politických práv, na ktoré má právo každý člen spoločnosti. Reálne priznanie týchto práv potom vo veľkej miere vyžaduje vytváranie rovnakých príležitostí. Zahrnutie konkrétne znamená najmä zabezpečenie prístupu k vzdelaniu a práci. Giddens tvrdí, že sociálne vymoženosti nemôžu tento prístup nahradiť.

Vylúčenie potom znamená dobrovoľné vylúčenie „horných desaťtisíc“ a väčšinou nedobrovoľné vylúčenie ľudí žijúcich na okraji spoločnosti. Na rozdiel od doterajšej politiky sociálnej demokracie, vylúčenie sa má riešiť umožnením ľuďom pracovať, a nie sociálnymi dávkami. Zapojenie do práce sa má riešiť zvýšením kvalifikácie a schopností vylúčených, čo zvyšuje úlohu štátu aj jednotlivcov ale tiež súkromného sektoru. Štát sa mení zo sociálneho štátu na sociálne investujúci štát. Princíp „blaho práce“ (welfare to work) znamená, že štát sa musí v prvom rade starať o reintegráciu „vylúčených“ do pracovného trhu a nesmie pôsobiť opačne.

V Nemecku sa princípy „Tretej cesty“ objavili po víťazstve SPD vo voľbách 1998, kedy ich kancelár Gerhard Schröder predstavil verejnosti pod názvom „Nový stred“. Obaja lídri najvýznamnejších sociálno-demokratických strán Európy prezentovali svoje programové tézy v spoločnom dokumente „Europe the Third Way“ v júni 1999.

Ako napísali Schröder a Blair (1999), jadrom „tretej cesty“ súčasných ľavicových strán je uznanie „potreby novej rovnováhy medzi dynamikou hospodárstva na jednej strane a sociálnou spravodlivosťou na strane druhej, pričom základné princípy sociálnej demokracie – sociálna spravodlivosť, sloboda, rovnosť príležitostí, solidarita a zodpovednosť za druhých – sú časovo neobmedzené a musia ostať zachované.“ Dilema, ktorá vzniká, je vyjadrená slovami Schrödera a Blaira (1999): „Chceme trhové hospodárstvo a nie trhová spoločnosť, teda nie liberalizáciu za cenu porušenia základných sociálnych princípov.“ Základnými modernými sociálno-demokratickými hodnotami potom sú férovosť, sociálna spravodlivosť, sloboda, rovnosť šancí, solidarita, zodpovednosť, hospodárska efektívnosť a ekologická zodpovednosť.

Inými slovami, tretia cesta znamená významný ústup od ideológie „starej“ sociálnej demokracie najmä v postoji k liberalizácii ekonomiky vzhľadom na zásadné zmeny v spoločnosti, ktoré sú odrazom transformačných schopností kapitalistickej ekonomiky a súčasne vzhľadom na nemožnosť štátu saturovať všetky stále rastúce a stále nákladnejšie požiadavky občanov. Nová doba prináša nové trendy. Mení sa spoločnosť, politika a životný štýl občanov. Ako napísali Hargeraves a Christie (1999, 7–8), vlády, hoci nie sú úplne bezmocné, už nedokážu zabrániť výmene peňazí, presne regulovať dostupnosť občanov k médiám, izolovať národné ekonomiky od globálnych ekonomických cyklov, alebo uskutočňovať autonómnou obrannú politiku. Podľa Michaela Jacobsa nové trendy potom predstavujú: individualizáciu, nerovnosť a spoločenskú fragmentáciu, chýbajúcu dôveru vo vlády, ekonomický internacionalizmus a úpadok životného prostredia. Geoff Mulgan (1994) tiež tvrdí, že ide o krízu tradičnej politiky a nielen o krízu ľavice. Ide o zmenu dvestoročnej dichotómie ľavica-pravica, pokrok a reakcia. Mulgan je presvedčený, že „industriálna logika“ sociálnodemokratického hnutia (t.j. jeho formovanie spolu s industrializáciou a s ňou spojenými fenoménami) sa stala zastaralou v nových podmienkach. Spotreba začala dominovať nad výrobou, a to nielen v rámci ekonomiky ale aj v rámci kultúry. Podnikateľské subjekty sa zmenili na fragmentovanejšie a pružnejšie firmy. Nastal ústup ľudí do privatej sféry alebo do menších organizačných foriem. A hlavne, informácie sa stali hnacou silou, ale nie ako centrálna jednotka, ale ako niečo, čo sa nachádza všade v spoločnosti. V 1980-tych rokoch výsledný intelektuálno-ideologický zmätok a úpadok vyústili do porážky sociálno-demokratických strán. Ale ani pravicové vlády vedené ideológiou neoliberalizmu nezvládli potrebnú reformu bez otrasov v celej spoločnosti. Podľa Milibanda (1994), desaťročné liečenie pravicom výrazne znížilo jej príťažlivosť. Ľavica, poučená krízami, tvrdí Mulgan, znovu objavila svoje preindustriálne hodnoty, svoje spoločné dedičstvo s hnutiami orientovanými na spoluprácu a rovnosť. Umožnil to aj pád komunizmu, a teda strachu, že komunizmus naozaj reprezentuje podstatu sociálnej demokracie dovedenej do logického konca. Preto, tvrdí Mulgan, moderná sociálna demokracia by sa mala chápať ako prejav alebo odraz omnoho starších tradícií (pozri Bermanová 2001). Znamená to návrat etiky namiesto historických netolerantných ideológií, a teda odmietnutie antimorálneho, keďže vo svojej podstate hyperracionálneho socializmu. Mení sa doterajšia politika, ktorá zdôrazňovala triedne záujmy, úlohu národného štátu a vychádzala z univerzálnych ideológií. Demokracia sa pritom stala sekulárnou verziou kresťanskej ideológie, nahrádzajúc vôľu boha vôľou človeka, ktorý sa stal vlastným tvorcom. Prichádza niečo, čo nahrádza

„Novú ľavicu“ i „starú“ sociálnu demokraciu, a ponúka alternatívu „Novej pravici“. Hlavným normatívnym princípom mnohých nových sociálnodemokratických „ciest“ je potom dôraz kladený na uplatnenie pojmu „schopnosť“ (capability), čo vyplýva z legitimovania politiky nie na základe etických princípov, ale na základe poznania určitých spoločenských faktov. Tretia cesta odmieta tradičné socialistické morálne námietky voči kapitalizmu (Finlayson 1999). Vláda je potom videná ako nástroj na umožnenie realizácie rozličných potenciálov občanov (*enabler*) a súčasne ako nástroj ochrany pre vykorisťovaním a zneužívaním (*protector*) (Smith 1997, 81).

Freeden (1999) sa pokúsil nájsť jednotlivé ideologické prvky prevzaté alebo výslovne odmietnuté ideológmi Tretej cesty. Ide o ideológie liberalizmu, konzervativizmu a socializmu, ktoré vytvárajú akýsi amalgám Tretej cesty. Aj na základe Freedenevej kategorizácie, doplnenej hodnoteniami autora tejto práce, sa dá povedať, že Tretia cesta je nová ideológia, ale nie radikálne nová. Pravda, miera radikalizmu, alebo v tomto prípade presnejšie miera zmeny, môže byť inak videná rôznymi hodnotiteľmi v závislosti od ich hodnotových sústav a teda preferencií odmietnutého alebo akceptovaného ideológmi Tretej cesty.

Tabuľka č. 3 : Ideové zdroje a špecifiká Tretej cesty

Prevzaté z liberalizmu	Odmietnuté z liberalizmu	Prevzaté z konzervativizmu	Odmietnuté z konzervativizmu	Prevzaté zo socializmu	Odmietnuté zo socializmu
Súkromná voľba	Extrémny liberatarianizmus	Výkonnosť a materálny blahobyt	Úcta k tradíciám	Štruktúrny dôraz na skupiny	Skupina ako trieda
Rozšírenie ľudských možností	Nesúhlas s intervenciou štátu do trhového hospodárstva	Morálna autorita spoločných noriem	Marginalizácia sústredených, plánovaných politických aktivít s cieľom dať moc ľuďom	Práca, ale skôr ako povinnosť voči spoločnosti než možnosť sebavyjadrenia	Zvyšovaním sociálnych výdavkov sa odstraňuje sociálna rovnosť
Podpora legitímnych záujmov jednotlivcov		Zodpovednosť jednotlivca voči spoločnosti		Preformulovaný štát blahobytu	Materiálna rovnosť
Záujem o blahobyt jednotlivca		Odsúdenie zločinu ako zlyhanie nie spoločnosti, ale menších spoločenských častí, ktoré tomu mali zabrániť		Nutnosť bezplatných a všeobecných služieb v oblastiach kľúčových pre ľudí	
Vláda zákona		Význam direktívneho politického vodcovstva		Redistribúcia za účelom zníženia chudoby	
Zmiešaná ekonomika		Romantický vzťah k hodnotám		Zmenšený koncept rovnosti	
Podpora zmluvných vzťahov medzi štátom a jednotlivcom		Prísna regulácia verejných inštitúcií		Pokus narušiť alebo upraviť privilegované štruktúry	
Rovnosť šancí		Rekonštrukcia stabilných rodinných hodnôt		Modernizácia	
		Nulová tolerancia pre spoločenských deviantov			

6. Alternatívne pohľady a prístupy k analýze a uplatneniu Tretej cesty

Andrew Gamble a Gavin Kelly (Political Economy Research Centre, University of Sheffield) ponúkli tri alternatívne pohľady na možné koncepty modernej „tretej cesty“:

1. Tretia cesta je stredná cesta medzi dvoma možnými alternatívami – napríklad medzi systémami ekonomickej a spoločenskej organizácie (kapitalizmus a socializmus); princípmi prerozdelenia zdrojov (trh a štát); modelmi kapitalizmu (USA vs. Európa); alebo ideológiami (Stará ľavica verzus Nová pravica).

2. Tretia cesta by mohla byť nič viac ako prehodnotená sociálna demokracia, ktorá ponúka jasnú alternatívu neoliberalným projektom z 1980-tych rokov prostredníctvom aktuálneho uplatnenia princípov sociálnej demokracie na súčasné podmienky (David Marquand, Mansfield College, Oxford).

3. Tretia cesta by mohla znamenať signál k vytvoreniu nového a heterodoxného prepojenia ideí (z ktorých niektoré sa nachádzajú spolu pod hlavičkou radikálneho stredia), ktoré uznávajú, že nastal ostrý zvrät v politickej kontinuite, čo môže znamenať, že mnohé bývalé politické istoty už zastarali. Takto chápe Tretiu cestu Eduard Chmelár (2001), prezident Inštitútu pre solidárnu spoločnosť, podľa ktorého „... je jasné, že to, čo sa prezentuje ako nová ľavica, nie je nič iné, ako ústup z klasických socialistických pozícií a rezignácia na historické ciele ľavicového hnutia smerom k modifikovanej forme politického a ekonomického liberalizmu.“ Ak berieme do úvahy socialistické hnutie tradičného typu, tak autor môže mať pravdu, lenže ak berieme do úvahy sociálnodemokratické hnutie, tak Chmelárova kritika ide mimo, keďže zostáva základný cieľ – sociálne spravodlivá spoločnosť.

Väčšina analytikov pravdepodobne bude súhlasiť, že tretia cesta podľa Blaira a Schrödera predstavuje kombináciu hlavne druhého a čiastočne tretieho variantu. Preto má čiastočne pravdu Ehrke (2000), (ale aj iní kritici), podľa ktorého „Tretia cesta je buď prvá alebo druhá.“ Čiastočne preto, lebo ide o tak zásadnú „zmenu kurzu“, že stará sociálna demokracia je naozaj „stará“, ale nejde o tretiu cestu v zmysle hľadania úplne novej alternatívy kapitalizmu a socializmu. Stuart White (MIT) tiež oprávnené tvrdí, že za konceptom „tretej cesty“ sa takmer určite neskrýva žiadna veľká myšlienka, ako to bolo pri predchádzajúcich ideológiách. To je síce pravda, ale napriek tomu koncept tretej cesty predstavuje dôležitú reakciu na zásadne zmenené spoločensko-politické podmienky.

Politiku tretej cesty sa snažia alebo plánujú uplatniť viaceré politické strany v Európe. Okrem trhovo orientovanej New Labour vo Veľkej Británii, je to trhovo a konsenzuálne orientovaná Strana práce (PvdA, Partij van de Arbeid) v Holandsku, etatisticky orientovaná Socialistická strana (Parti Socialiste) vo Francúzsku a reformovaná Sociálna demokracia štátu blahobytu vo Švédsku.

New Labour má asi najtypickejšie heslo alebo kľúčovú frázu „Vzdelanie, vzdelanie, vzdelanie“, často opakované Tony Blairom. Lionel Jospin vystihol podstatu svojej ideológie vetou „Áno trhovej ekonomike, nie trhovej spoločnosti“. Holandská Strana práce zdôrazňuje: „Práca, práca, práca“. Členovia americkej Demokratickej strany, stúpenci tretej cesty, sa držia hesla: Príležitosť pre všetkých, zodpovednosť všetkých a spoločnosť (komunita) všetkých. Ide samozrejme o zjednodušenia v podstate komplexnejších predstáv, ktoré nevylučujú akceptovanie vyzdvihnutých prvkov inými stranami, tiež stúpenkami tretej cesty. V slovenských a českých podmienkach by sa potom asi najviac uplatnilo ako vhodné volebné heslo pre modernú ľavicovú stranu „Vzdelanie a práca“ alebo „Práca a vzdelanie“.

Najdôležitejšou a najzaujímavejšou z hľadiska analýzy je britská Tretia cesta a čiastočne nemecká Tretia cesta známejšia pod názvom Nový stred.

Britská tretia cesta, podľa analýzy politiky súčasnej vlády Veľkej Británie Julianom Le Grandom, sa riadi štyrmi princípmi: spoločenstvo, zodpovednosť za seba a voči druhým (responsibility a accountability) a príležitosť. Hoci, ako píše Freedon (1999, 45), tieto princípy samé osebe nenaznačujú novú cestu alebo novú ideológiu, zdá sa, že tieto termíny naozaj nahrádzajú – ako to vyššie naznačil Mulgan – viac ako dvestoročné ideály európskej civilizácie – sloboda, rovnosť a bratstvo. V praxi to znamená hľadanie ciest k zabezpečeniu kvality života, väčšieho ocenenia demokracie a uvedenie si zodpovednosti politikov voči spoločnosti, rozdelenie zodpovednosti medzi štát, spoločnosť a jednotlivcov, a túžba po väčšom zahrnutí do spoločnosti. Ak by sme sa ale pokúšali kompletne presadiť takúto politiku, narazili by sme na problémy vyplývajúce z rozporov medzi jednotlivými princípmi. Podľa Juliana Le Grandu, takto chápaná tretia cesta je naozaj odlišná od neoliberalizmu aj od tradičnej sociálnej demokracie. Na rozdiel od neoliberalizmu nie je libertariánska – ak sa niečím vyznačuje, tak skôr autoritárstvom. Na rozdiel od sociálnej demokracie nie je egalitárska. Britská vláda sa snaží o presadenie sociálnej spravodlivosti, ale ide jej o sociálnu spravodlivosť, ktorá sa opiera o zabezpečenie minimálnych štandardov a rovnosť príležitostí a nie o redistribúciu a rovnosť výsledkov. V praxi sa potom riadi pragmatizmom, t.j. najlepšou metódou je tá, ktorá najpravdepodobnejšie presadí hodnoty spoločenstva a zodpovednosti voči sebe a druhým. Pragmatizmus samotný ale nemôže definovať vládny program. Ciele musia byť stanovené a rozhodnutia musia byť prijaté. To je možno dôvod, prečo Blundell (2000) označuje politiku vlády Tonyho Blaira za zvláštnu zmes autoritárskeho zasahovania a slobody pre podnikateľov (o Blairovi pozri aj Hennessy 2000). Podobne argumentuje aj Freedon (1999, 43), podľa ktorého Blairova vláda robí otvorene to, čo Thatcherovej vláde predstierala, že nerobí: riadenie premiestnenia moci a funkcií. Súčasne, kým Thatcherovej vláde nahradila vzťahy „štát-občan“ výrazom „dodávateľ-zákazník“, Blairova vláda používa tiež nový slovník na nanovo definovanie spoločenských vzťahov. Viac analýz ohľadom rôznych politik New Labour počas prvého obdobia vlády Tonyho Blaira je možné nájsť v *The Political Quarterly* č. 1 z roku 2001.

Na inom mieste niektorí politológovia tvrdia, že Labour Party sa jasne odpútala od svojej minulosti (napríklad Driver a Martell 1998), kým iní tvrdia, že labouristi pri moci sa v zásade nesprávali odlišne od súčasných labouristov, a tam, kde nachádzajú odlišnosti, tak tie súvisia s radikálnymi ekonomickými a sociálnymi zmenami prebiehajúcimi od 1970-tych rokov (Rubinstein 2000, ale aj Allender 2001, pozri reakcie na Rubinsteinove tvrdenia v Driver a Martell 2001; Larkin 2001 a kategorizáciu rôznych perspektív na New Labour v Allender 2001). Allender (2001, 60) dokonca argumentuje, že New Labour vlastne nemá ideológiu, má zmätočnú a máťúcu praktickú politiku, uprednostňuje pragmatizmus pred princípmi, dôraz kladie na celostátne pred čiastkovým, a vyznačuje sa neúprimnými emocionálnymi požiadavkami a výzvami (appeal), nedostatkom demokracie, prílišnou byrokraciou a „kultúrou porážky“. Neskôr však Allender pripúšťa, že sociálnodemokratické hodnoty zostávajú nedotknuté v rámci New Labour, pričom politika New Labour vyjadruje snahu o „catching-up“ s ekonomickým, politickým a spoločenským rozvojom súčasnosti.

Najbližšie k pravde sú asi Buckler a Dolowitz (2000, 301), ktorí sa domnievajú, že New Labour prijala „sociálno-liberálnu“ pozíciu, zdôrazňujúc procedurálnu spravodlivosť pred prerozdelenými mechanizmami. To potom znamená posun tak od tradičnej sociálnej demokracie

ako aj od neoliberalizmu novej pravice. Nejde ale o úplné odpútanie sa od tradičného prerozdelenia zdrojov ľavicou. Dá sa tiež tvrdiť, že sociálne spravodlivá spoločnosť zostáva naďalej hlavným cieľom.

Nemecká SPD prehodnocuje koncept „sociálnej spravodlivosti“, a skúma koncept „politiky sociálnej demokracie v čase globalizácie.“ Striedavo sa v ňom používa termín „tretia cesta“ a „nový stred“, prípadne „nová politika.“ Konštatuje v ňom, že existuje viacero modelov tretej cesty, vzhľadom na miestne a historické podmienky, ale súčasne je tu možnosť vzájomného poučenia sa. Za kľúčové tézy novej sociálnej demokracie označuje schopnosť hospodárskej konkurencie na medzinárodných trhoch, ekologicky orientované hospodárstvo a spoločnosť, a sociálnu spravodlivosť.

Tabuľka č. 4: Rôzne tretie cesty v porovnaní so Starou ľavicou a Novou pravickou

	Stará ľavica	Nová pravica	Tretia cesta – USA	Tretia cesta – NSR	Tretia cesta – Holandsko	Tretia cesta – Veľká Británia
Politika	triedna	triedna	„koaličná“ (konsenzuálna)	„koaličná“ (konsenzuálna)	„koaličná“ (konsenzuálna)	„koaličná“ (konsenzuálna)
Štát/vláda	maximalizujú	minimalizujú	verejné inštitúcie namiesto byrokratov	spolupráca a zapojenie verejnosti	aktívna politika	reformujú a reštrukturalizujú
Občianska spoločnosť	minimálna	maximalizujú	maximalizujú za podpory štátu	nová rovnováha	upevnenie?	štát má presadiť
Národ	proti (internacionalizmus)	za (nacionalizmus)	jednota v rozmanitosti, ale občianstvo ako jadro	občania	solidárni občania	Kozmopolitný národ („One nation“)
Ekonomika	od zmiešaného až po štátne vlastníctvo	trh	podpora viady obchodu a investíciám, kontrola podnikania	schopnosť medzinárodnej konkurencie	nízke dane	nová zmes – regulácia a konkurencia
Sociálna politika	za	proti	zabrániť chudobe	odstránenie sociálnych zábran	vytváranie pracovných príležitostí v štátnom a súkromnom sektore	investuj do ľudského kapitálu, plná zamestnanosť, kvalitné verejné služby
Svetový poriadok	proletársky internacionalizmus	vojna, izolacionizmus	progresívny internacionalizmus	?	podporiť nezávislý hospodársky rozvoj a spoliehanie sa na seba	Medzinárodné partnerstvo

Zdroje: Blundell 2000, podľa The Economist, Cook 2001, The Hyde Park Declaration: A Statement of Principles and a Policy Agenda for the 21st Century, Dritte Wege – Neue Mitte, Sozialdemokratische Markierungen für Reformpolitik im Zeitalter der Globalisierung, Everybody Counts – Electoral Platform of PvdA, 1998–2002

Tabuľka jasne dokazuje, že existuje viacero variantov politik Tretej cesty v závislosti od krajiny. Neexistuje však ani úplná zhoda teoretikov, pokiaľ ide o ciele, resp. hlavné problémy, ktorá stoja pred ideológiou (resp. pred aplikovaním) Tretej cesty. Ďalšia tabuľka zobrazuje

názory piatich teoretikov a dvoch politikov na „obsah“ Tretej cesty. Alternatívny prístup Giddensa sme uviedli vyššie.

Tabuľka č. 5: Názory teoretikov a politikov na podstatu Tretej cesty

Giddens (1998–2000)	Stiglitz (2001)	Sullyová (2000)	Hargreaves a Christie (1999)	Schröder a Blair (1999)
Otázka globalizácie	vyrovnaný prístup k vláde a trhom	dynamická ekonomika, slúžiaca verejnému záujmu	ekonomika vedomostí	férovosť
Individualizmus?	regulačný rámec trhov	spravodlivá spoločnosť, ktorá hodnotí svoju silu podľa podmienok slabých ako aj silných	dohľad nad prebiehajúcimi zmenami	sociálna spravodlivosť
Platí delenie na pravicu a ľavicu?	dokonalejšie vládnutie	otvorená demokracia	proti nerovnosti	sloboda
Ekologické témy?	snaha o rovnosť	zdravé životné prostredie	ekológia	rovnosť šanci
Posun politiky?			výskum v záujme ľudí	solidarita
			podpora rodičov a vzdelávania	zodpovednosť
			medzinárodná spolupráca	hospodárska efektívnosť
			rovnosť pohlaví a rás	ekologická zodpovednosť

Giddens upozorňuje, že existuje päť otázok, na ktoré sa musí nájsť odpoveď, ak sa chce definovať spoločná agenda sociálnodemokratickej politiky. Na tieto otázky sa Giddens snaží nájsť odpoveď vo svojej knihe *The Third Way. Renewal of Social Democracy*. V článku Josepha Stiglitz (2001), profesora ekonomie na Stanfordskej univerzite a bývalého hlavného ekonóma Svetovej banky, nachádzame štyri spoločné črty rôznorodých súčasných tretích ciest sociálnych demokracií. Podľa Hargreaves a Christieho (1999, 10) nová ľavicová politika má pred sebou osem rozhodujúcich úloh. Sullyová (2000), ktorá vychádza z britských reálií, sa domnieva, že Tretia cesta má štyri základné črty. Vidíme, že tak ako neexistuje zhoda v aplikovanej politike novej sociálnej demokracie, rovnako neexistuje absolútna zhoda teoretikov, analytikov a politikov ohľadom kľúčových úloh a politik „Novej ľavice“, „Tretej cesty“, „Nového streda“ či „politiky zajtrajška“, ale je jasné, že každý upozorňuje na nutnosť zásadnej zmeny politiky a požaduje prijatie zodpovedajúcich, relatívne radikálnych opatrení. V konečnom dôsledku ideológia Tretej cesty môže byť chápaná len ako súťaženie rôznorodých, často nejasných prístupov a kľúčových hodnôt a konceptov. Nejde pritom o zásadnú kritiku – podľa Freedena (1999, 50) zdravá nedoktrinárska ideológia sa vždy vyznačuje určitou nejasnosťou a možnosťou koncepčných zmien v rámci určitých hraníc. Nejasnosť ideológie Tretej cesty vyplýva aj zo samotného faktu, že New Labour použila termín Tretia cesta ešte predtým, ako Giddens a Blair publikovali koncepčné práce na tému Tretej cesty (Finlayson 1999, 271).

7. Záver

Ideológia Tretej cesty je podstatnou zmenou viac ako storočnej ideológie sociálnej demokracie a teda aj socialistickej ideológie. Ideológia novej sociálnej demokracie sa výrazne odchyľuje od doterajších spôsobov riešenia spoločenských a ekonomických problémov uplatnením nových politik ako aj odôvodnením oprávnenosti svojho prístupu na základe sociologických (alebo všeobecne vedeckých) záverov a nie v prvom rade na základe morálnych princípov. Súčasne si však zachováva základný cieľ socializmu a v tomto prípade európskej sociálnej demokracie – snahu o sociálne spravodlivú spoločnosť. Tretia cesta niektorých európskych sociálnych demokracií je preto výrazne prehodená ideologická paradigma, ktorá reaguje na zmenené vonkajšie podmienky a osobitne na rýchlejšiu schopnosť pravice (neoliberálnej a neokonzervatívnej ideológie) prispôbiť sa im. Napriek významným zmenám v ideológii a praktickej politike, tretia cesta nie je však v skutočnosti ideológiou tretej cesty medzi kapitalizmom a komunizmom ako politicko-ekonomickými systémami, ale len zásadne modifikovanou sociálnou demokraciou, ktorá sa rozhodla modernizovať svoju ideológiu a politiku. Preto, na jednej strane, v tomto zmysle slova, je názov Tretia cesta zavádzajúci. Na druhej strane, napriek tomu, že v praxi ide o rôznorodé politiky Tretej cesty, môžeme hovoriť o novom fenoméne sociálnodemokratickej, alebo možno presnejšie odrody socialistickej ideológie, keďže ani stúpenci neoliberálnej ideológie alebo neokonzervatívnej ideológie neuplatňujú úplne rovnaké politiky.

Nie všetky projekty rôznych „tretích ciest“ sa realizujú v plnom rozsahu alebo bez problémov. To je však prirodzené, keďže: a) životaschopná ideológia si musí ponechať určitú flexibilitu, b) žiadna ideológia nie je úplne konzistentná a c) prax núti k modifikácii ideálov.

Rôzne variácie tretích ciest okrem pozitív skrývajú v sebe aj neriešené otázky (pozri Freedman 1999, 50–51; Finlayson 1999, 279 a Die „dritten Wege“ der Sozialdemokratie im Vergleich, v Grundwertekommission beim Parteivorstand der SPD Dritte Wege – Neue Mitte, <http://www.spd.de/>). Kľúčovou otázkou praktickej politiky tretích ciest súčasných sociálnych demokracií je potom podľa SPD nájdenie takej ideálnej kombinácie trhu, štátu a spoločnosti, ktorá dokáže navzájom vyrovnať chyby a zlyhania trhového hospodárstva, štátu a posilňovať vývoj občianskej spoločnosti. Napriek koncepčným výhradám a novovzniknutým, prípadne nevyriešeným problémom sa zdá byť jasné, že niektoré sociálnodemokratické strany Európy boli schopné nájsť takúto kombináciu „Tretej cesty“, čo sa ukázalo aj v ich úspechu vo voľbách a pri spravovaní štátu. Tretia cesta ako modernizácia sociálnej demokracie teda existuje tak v teórii ako aj v praxi. Samotný názov Tretia cesta je však analyticky nepresný až zavádzajúci, a to najmä vzhľadom na historické konotácie tohto výrazu, keďže nejde tu o tretiu cestu medzi kapitalizmom a socializmom, ale len o výraznú premenu tradičnej sociálnej demokracie, ktorá má nadôvažok viacerých variantov. Ideológia Tretej cesty si zachováva vo všetkých svojich variantoch základný cieľ – sociálne spravodlivú spoločnosť, ktorú chce dosiahnuť nenásilnou a humánnou cestou. V konečnom dôsledku je to preto vo svojej podstate síce výrazne zmenená a zmodernizovaná, ale stále socialistická ideológia, ktorá sa však musí teoreticky aj prakticky odlišovať od tradičnej sociálnej demokracie. Ak by došlo k ešte výraznejšiemu posunu dôležitosť cieľov smerom k väčšej autonómii jednotlivca a jeho slobody, k zmenšeniu úlohy štátu v transformácii spoločnosti, a najmä k ústupu od cieľa sociálne spravodlivej spoločnosti, tak by sa už dalo oprávnené hovoriť o sociálnom liberalizme.

Literatúra:

- Allender, Paul (2001). What's New About 'New Labour'? *Politics*, r. 21, č. 1, s. 56–62.
- Al-Kaddáfí, Muammar (nedatované). Zelená kniha. Vydavateľ ani miesto vydania neuvedené. 111 strán.
- Bermanová, Sheri (2001). Znovuobjavenie sociálnej demokracie. *Slovo*, č. 20, s. 16–17.
- Betz, Hans-Georg a Stefan Immerfall. (1998). *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Blundell, John (2000). *The Third Way: New Philosophy or Politics as Usual?* <http://www.heritage.org/library/lecture/hl659.html>
- Bogdanor, Vernon (1987–1991). *The Blackwell Encyclopaedia of Political Science*. Oxford: Blackwell.
- Buckler, Steve a David P. Dolowitz (2000). *Theorizing the Third Way: New Labour and Social Justice*. *Journal of Political Ideologies*, r. 5, č. 3, 301–320.
- Callaghan, John a Sean Tunney (2001). *The End of Social Democracy*. *Politics*, r. 21, č. 1, s. 63–72.
- Clogg, Richard (editor, 1993) *Greece, 1981–89. The Populist Decade*. Basingstoke a London: St. Martin's Press.
- Cook, Robin (2001). Výzvy pre sociálnu demokraciu. *Slovo*, č. 9, s. 17.
- Crassweller, Robert D. (1987). *Perón and the Enigma of Argentina*. New York a London: W.W. Norton & Company.
- Csaba, László. (1995). *The Capitalist Revolution in Eastern Europe*. Aldershot, UK: Edward Elgar.
- Dornbusch, Rudiger a Sebastian Edwards (1991). *The Macroeconomics of Populism in Latin America*. Chicago a Londýn: The University of Chicago Press.
- Driver, Stephen a Luke Martell (2000). *New Labour: Politics after Thatcher*. London: Polity.
- Driver, Stephen a Luke Martell (2001). *From Old Labour to New Labour: A Comment on Rubinstein*. *Politics*, r. 21, č. 1, s. 47–50.
- Ehrke, Michael (2000). *Tretia cesta a európska sociálna demokracia*. Bratislava: FES.
- Finlayson, Alan (1999). *Third Way Theory*. *The Political Quarterly*, r. 70, č. 3, s. 271–279.
- Freedman, Michael (1996). *Ideologies and Political Theory. A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Freedman, Michael (1999). *The Ideology of New Labour*. *The Political Quarterly*, r. 70, č. 1, s. 42–51.
- Gbúrová, Marcela a kol. (2001). *Ideológie na prahu III. tisícročia*. Prešov: FF PU.
- Geertz, Clifford (2000). *Intepretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Giddens, Anthony (1998–2000). *The Third Way. Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Goodwin, Barbara (1992, tretie vydanie, predtým 1982 a 1987). *Using Political Ideas*. Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: John Wiley & Sons.
- Hargreaves, Ian a Ian Christie (1999), editori *Politika zajtrajška. Tretia cesta a ďalej*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií.
- Helms, Ludger (1997). *Right-Wing Populist Parties in Austria and Switzerland: A Comparative Analysis of Electoral Support and Condition of Success*. *West European Politics* r. 20, č. 2, s. 37–52.
- Hennessy, Peter (2000). *The Blair's Style and the Reuirements of Twenty-first Century Premiership*. *The Political Quarterly*, r. 71, č. 4, 386–395.
- Heywood, Andrew (1992–1994). *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing.
- Höckenos, Paul. (1995). Jörg Haider: Austria's far right Wunderkind. *World Policy Journal* 12 (3), s. 75–80.
- Chmelár, Eduard (2001). *Hnutie odporu ako dedič klasickej ľavice*. *Slovo*, č. 19, s. 16.
- Jayasuriya, Kanishka (2000). *Capability, Freedom and the New Social Democracy*. *The Political Quarterly*, r. 71, č. 3, 282–299.
- Kariotis, Theodore C. (1992). Editor, *The Greek Socialist Experiment. Papandreu's Greece 1981–1989*. New York: Pell Publishing Company.
- Koncoš, Pavel (2001). *Nové východiská pre ľavicu*. *Slovo*, r. 3, č. 48.
- Krivý, Vladimír (2001). *Vývin ľavo-právneho začlenenia*. In Oľga Gyárfášová, Vladimír Krivý, Marián Velšic et al. *Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 147–173.

- Kulašik, Peter (1999). Socializmus. Antológia textov zo socializmu. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB.
- Larkin, Phil (2001). New Labour in Perspective: A Comment on Rubinstein. *Politics*, r. 20, č. 1, s. 51–55.
- Leys, Colin (1997). The British Labour Party since 1989. In: Donald Sassoon, editor. *Looking Left: European Socialism after the Cold War*. London, New York, Rome: The Gramsci Foundation, 17–43.
- Mareš, Miroslav (2001). Otázky výskumu pravicového extrémizmu. *Politologický časopis*, 8 (2), s. 115–133.
- Miliband, David (1994). Introduction. In David Miliband, editor, *Reinventing the Left*. Cambridge: Polity Press, 1–17.
- Mudde, Cas (1995). Right-Wing Extremism Analyzed. A Comparative Analysis of the Ideologies of three Alleged Right-Wing Extremist Parties (NPD, NDP, CP'86). *European Journal of Political Research*, 27, s. 203–224.
- Mulgan, Geoff (1994). *Politics in an Antipolitical Age*. Cambridge: Polity Press.
- Nicholsonová, Lucia (2001). Are polling agencies getting it right? *The Slovak Spectator*, č. 24, s. 2.
- O'Sullivan, Noël (1995). *Fašizmus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Perger, Werner A. (2001). Skľúčená ľavica. *Slovo*, č. 8, s. 17.
- Rubinstein, David (2000). A New Look at New Labour. *Politics*, r. 20, č. 3, s. 161–167.
- Scruton, Roger (1983–1989). *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis.
- Schmögnerová, Brigita (2001). Ľavica môže na dlhé roky stratit všetko. *Slovo*, č. 35, s. 6.
- Schröder, Gerhard a Tony Blair (1999). *Nová cesta pre sociálnych demokratov Európy*. Londýn, 8. Jún. Materiál Strany občianskeho porozumenia.
- Smith, Steven R. (1997). Dismantling the Ideological Conflict Between the Centre-Left and the New Right: the Implementation of UK Social Security Policy. *Journal of Political Ideologies*, r. 2, č. 1, s. 79–97.
- Stiglitz, Joseph (2001, 14. 5.). Dozrel čas na konsenzus tretej cesty. *Pravda*, s. 6.
- Sully, Melanie A. (2000). *The New Politics of Tony Blair*. Boulder: Columbia University Press.
- Taggart, Paul. (1995). New Populist Parties in Western Europe. *West European Politics* 18 (1), s. 34–51.
- Taggart, Paul (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Tamás, Gábor (2001, 22. 5.). Berlusconi, Haider a postfašizmus. *Sme*, s. 6.
- Zajac, Peter (1996). *Sen o krajine*. Bratislava: Kalligram.

<http://www.users.dircon.co.uk/~thirdway/files/frame1nf.html>

<http://www.netnexus.org/library/papers/3way.html>

http://www.ndol.org/ndol_ci.cfm?kaid=128&subid=174&contentid=1926

Grundwertekommission beim Parteivorstand der SPD

Dritte Wege – Neue Mitte, Sozialdemokratische Markierungen für Reformpolitik im Zeitalter der Globalisierung, 15. 9. 1999 <http://www.spd.de/>

<http://www.pvda.nl/>

Summary:

Ideology of the Third Road

This article analyses „Third Road“ ideology“. The discussion about Third Road ideology can be divided into three main streams: Whether it is *the* Third Road, i.e. something radically new among ideologies, or whether this is only traditional social democracy adjusted to a new environment and answering the challenge of the New Right from the 1980s, or whether this is in fact social liberalism. The analysis of the Third Road ideology is important for theory, practice and teaching at the universities. In addition, it is important for Slovakia's leftwing which is in deep crisis of values. Firstly, the article defines the term ideology and the concept of socialism, based on comparison of four political theorists' definitions. In this part the author

argues that what in fact is the core of socialism is a socially just society. This approach helps as to the definition of what still is and what is no longer socialism. Secondly, the author identifies various historical and contemporary cases of non-social-democratic Third Roads, such as fascism, nazism, the populism of Juan Domingo Perón in Argentina and Andreas Papandreu in Greece, as well as „Third World Theory“ of Muammar Al-Kaddafi in Libya. The author argues that the concept of the Third Road, as it is discussed at present, has very little if anything common with historical cases of the Third Road. Thirdly, the author compares the social-democratic Third Road with Old Left and New Right. He argues that contemporary Third Road is the response of the Left to successful challenge of the New Right in the 1980s. Detailed broader causes of the origin of new Third Road as well as theoretical concept of social democratic Third Road are analysed in the next part. This is followed with alternative approaches and views of the analyses and policies of the Third Road. It is clear that there is neither a unified theory of the Third Road, nor universal policies of the Third Road. The common element, implicitly, seems to be the concept of a socially just society and need for change. There are significant differences in understanding as to how to achieve a socially just society.

The Third Road ideology is thus a significant change in the over one-hundred-year old ideology of social democracy. The new ideology is different both from the point of view of solutions offered as well as from the point of view of explanations used for proposed policies. The main shift is from ethical arguments to sociological arguments. Nevertheless, the Third Road is not the ideology of the third road in *senso stricto*, i.e. as median between capitalism and socialism, but it is the significantly modernised ideology and policy of some social democratic parties in Western Europe. Therefore, in this sense, labeling it as the Third Road is misleading. Yet, although there are both different ideologies of the modern Third Road, as well as different policies, we can still argue that there is a new ideology present. There are, of course, some old and new problems and challenges. The key to the successful policy of the Third Road is then to find an ideal combination of market, state and society. This ideal policy should be able to correct the failures and mistakes of the market and state. Simultaneously, this policy aims at strengthening civil society.

To conclude, the Third Road does exist both in theory and practice. The name „Third Road“ is misleading, and different Third Road ideologies and policies exist. What there is still in common, is an attempt to create and preserve socially just society. Therefore, it is a significantly changed and modern but, still in its roots, a primarily socialist ideology.